Politolog Eduard Chmelár: Z honu na konšpirátorov sa stáva európska podoba mccarthizmu

- CZ24 News | 8. května 2020

EU: Eduard Chmelár ukazuje, že současný hon na konspirátory a dezinformace připomíná nejen časy studené války, ale i temné vize George Orwella.

Už som naznačil, že hlavným problémom novodobého honu na konšpirátorov je až príliš veľká zhoda s metódami, ktoré používali v dejinách cenzori, inkvizítori a iní nepriatelia slobody prejavu. Jedným zo základných výdobytkov demokratických revolúcií je spoločenská zmluva, že náš úsudok síce nemusí byť správny, no nemal by byť určovaný akoukoľvek mocenskou autoritou. Ak chceme zachovať slobodu názorov, musíme udržať predovšetkým čo najširšiu prijateľnosť odchýlok od všeobecne uznávaných postojov.

Hoci sa ľudstvo celé stáročia dokázalo prirodzeným spôsobom vyrovnať s klamstvami a dezinformáciami, dnes sa presadzuje názor, že podoba diskurzu musí mať legislatívnu úpravu, že falošné informácie sú hlavným problémom doby a že pravdu treba chrániť zákonom. To však znie ako poučka z najtemnejšej vízie Georga Orwella.

Každá pravda, ako nás učil Karl Jaspers, sa sprítomňuje jedine v komunikácii a mimo nej nemá nijakú platnosť. Túto metódu rozvinul už Sokrates. Ambícia hľadať pravdu je svojou povahou dialogická. Kde nie je diskusia, nie je ani pravda. Pojmy pravda a lož môžu vzniknúť až pri dialógu. Pravda sa nemôže stať nediskutovateľnou. Úlohou žurnalistiky preto nie je nájsť objektívnu pravdu, ale skôr udržiavať diskusiu.

Žurnalistika nie je iba súčasťou diskurzu, ale vždy aj na niečo reaguje, a tak má zmysel iba ako protest proti pokusom uzavrieť diskusiu. Chápať úsilie o pokračujúcu diskusiu ako primeraný cieľ žurnalistiky, chápať múdrosť ako schopnosť udržiavať diskusiu znamená chápať ľudí ako tvorcov nových opisov, a nie ako tých, od ktorých očakávame verné opisy skutočnosti. Chápať cieľ žurnalistiky ako pravdu – totiž ako pravdu týkajúcu sa termínov, vďaka ktorým sú merateľné všetky ľudské skúmania a aktivity – by znamenalo chápať človeka ako objekt, nie ako subjekt.

Preto môže byť žurnalistika vždy iba reaktívna. Vždy, keď sa pokúša o niečo viac, než len orientovať diskusiu novým smerom, podlieha totiž sebaklamu. Preto by malo byť ambíciou i posvätným cieľom žurnalistiky umožniť čo najširšiu otvorenú komunikáciu ako špecifický príspevok k poznaniu. Práve v tomto poslaní zlyhávajú súčasné médiá najviac.

Preto je určovanie pravdy zo strany samozvaných „expertov“ a následne zámer vlád ustanoviť zákonnú povinnosť pravdy viac než problematické. Pred takýmto krokom varovala už pred dvoma rokmi aj vplyvná medzinárodná organizácia na ochranu slobody prejavu Article 19, ktorá upozornila, že by tak vznikol silný nástroj na kontrolu novinárskych aktivít.

Ak umožníme vládnym predstaviteľom rozhodovať o tom, čo je pravda, akceptujeme zároveň to, že tí, ktorí sú pri moci, budú mať právo umlčať názory, s ktorými nesúhlasia alebo presvedčenia, ktoré nemajú oni sami.

Takéto zákony môžu zabrániť debate o niečom, čo spochybňuje normy hlavného prúdu, môžu

obmedziť verejnú diskusiu a môžu eliminovať kritiku spoločenských javov alebo kritiku samotných mocenských štruktúr. Podľa týchto zámerov by mohli byť posielaní do väzenia novinári, obhajcovia ľudských práv a iní kritici vlády za šírenie nepravdivých správ o údajných priestupkoch mocných ľudí.

Article 19 ďalej upozornil, že pojem „falošné správy" je príliš vágny na to, aby zabránil subjektívnemu a svojvoľnému výkladu tohto pojmu, či už v právnych predpisoch alebo v pravidlách online platforiem. Boj proti dezinformáciám a hoaxom môže viesť k neprimeranej cenzúre v dôsledku chybných algoritmov a nesprávne vyhodnotených záverov, čo treba považovať za pravdivé. Okrem toho, výskum podľa Article 19 dokázal, že dezinformácie síce môžu mať široký dosah, v skutočnosti však majú len malý vplyv na verejnosť.

Skôr, ako zareagujeme na šírenie dezinformácií, musíme pochopiť, aký to má dopad. Akékoľvek reakcie na dezinformácie totiž musia vychádzať z medzinárodných štandardov slobody prejavu a posilnenia transparentnosti iniciatív bojujúcich proti hoaxom, zdôrazňuje Article 19.

Podobný postoj zaujala táto rešpektovaná medzinárodná organizácia aj vo vzťahu k riešeniu množiacich sa dezinformácií o pandémii koronavírusu. Vo svojom stanovisku uvádza, že štáty by nemali zneužiť šírenie COVID-19 na reštriktívny prístup k slobode prejavu. Namiesto toho upozorňuje, že globálne úsilie o potlačenie ochorenia nebude úspešné, ak nebude existovať úplná transparentnosť v zdieľaní presných informácií. Vlády by mali zabezpečiť slobodný tok informácií, nie cenzúru. Trestnoprávne sankcie by mala nahradiť transparentnosť a sloboda informácií a malo by sa posilniť právo na opravu a odpoveď – teda presný opak toho, čo navrhujú naše médiá.

•••

Je znepokojujúce, že takéto a podobné závery expertov neberú lovci konšpirátorov do úvahy a postupujú podľa vlastných subjektívnych kritérií, ktoré by boli pri konfrontácii s akademickými pravidlami zmietnuté zo stola.

Navyše, a to si treba zvlášť všimnúť, sústredený tlak na boj proti dezinformáciám nevznikol primárne ako reakcia na rozmáhajúci sa neofašizmus, šarlatánstvo a podvody najrozličnejšieho druhu, ktoré sú jedom verejnej diskusie. Vznikol ako súčasť informačnej vojny s Ruskom po Majdane a následnej občianskej vojny na Ukrajine, teda jeho ciele boli prvotne politické a propagandistické. V tomto období vznikol aj prvý smutne známy „Smatanov zoznam" občianskeho aktivistu Juraja Smatanu, ktorý to dotiahol zo stredoškolského učiteľa dejepisu cez samozvaného „experta na dezinformácie" až na štátneho tajomníka ministerstva životného prostredia.

Nasledoval ho portál Antipropaganda.sk, ktorý vznikol ako súčasť Slovenského inštitútu pre bezpečnostnú politiku. Tento think-tank založili bezprostredne po Majdane súčasný minister obrany Jaroslav Naď a jeho štátny tajomník Marian Majer, ktorí aj pretlačili do programového vyhlásenia vlády vybudovanie štátneho úradu na „boj proti hybridným hrozbám a šíreniu dezinformácií". Slovenský inštitút pre bezpečnostnú politiku má veľmi nejasné a netransparentné financovanie a až na základe komplikovaného úsilia sa nám podarilo zistiť, že významnú časť jeho príjmov tvorili príspevky z National Endowment for Democracy – americkej nadácie napojenej priamo na rozpočet Kongresu USA. Nečudo, že základnou náplňou činnosti tohto think-tanku bola hneď od začiatku všemožná propagácia zvyšovania zbrojenia a nákupu zbraní z USA.

Odvtedy sa vyrojili ako huby po daždi samozvané tribunály, ktoré vydávajú zoznamy „pochybných a nedôveryhodných" médií, webov a ľudí. Ich spoločnou črtou je, že sa popri vyvracaní neofašistickej demagógie a nevedeckých bludov venujú takmer výlučne „proruskej propagande". Absolútne ich nezaujímajú falošné správy a dezinformácie mainstreamu, ale len tých, ktorí nejdú s oficiálnou líniou.

Za proruskú propagandu považujú akýkoľvek postoj sympatizujúci s Ruskom, dokonca aj názor vyjadrujúci súhlas s akýmkoľvek rozhodnutím ruského vedenia. Tieto závery robia bez akýchkoľvek dôkazov, resp. za dôkazy vydávajú obyčajné tvrdenia.

Väčšinu členov takýchto „hodnotiacich komisií" tvoria ľudia, ktorí nie sú kompetentní posudzovať mediálne manipulácie, propagandu, brainwashing, nemajú ani potrebné vzdelanie, ani skúsenosti na to, aby vedeli vyhodnocovať rozdiel medzi názorom a dezinformáciou, medzi omylom a lžou, medzi presvedčením a propagandou.

Zatiaľ najextrémnejším prejavom takýchto praktík, ktorý všetky právne a etické hranice, je anonymný portál blbec.online. Predstavuje najdlhší zoznam „1869 blbcov v monitoringu", do ktorého sa môže dostať prakticky každý, kto svojím názorom niekomu nevyhovuje. Často sú príčinou zaradenia do takéhoto zoznamu aj osobné pohnútky. Tento pranier nemá prakticky žiadne kritériá a svojou svojvôľou sa ponáša na prvotné neonacistické zoznamy údajných židov a slobodomurárov.

Samozrejme, že väčšina týchto osobností neboli ani židia, ani slobodomurári, ale len – antifašisti. A tak som sa nie náhodou aj ja sám ocitol v zdanlivo protichodných zoznamoch fašistov a extrémnych centristov. Inak to nie je ani so zoznamom „blbcov".

Nájdete tu mnoho slovenských, ale aj českých významných osobností, rešpektovaných akademikov i politikov. Bez akéhokoľvek zdôvodnenia a napriek protestom mnohých ľudí ma zaradili do kategórie „antisystém" do jedného vreca s primitívnymi neonacistami, hoci som dvadsať rokov stál v prvej línii boja proti neofašizmu. Nikto za to nenesie zodpovednosť, nikto sa k tomu nehlási, aj keď sa hovorí, že styčnou osobou je náš starý známy „slovenský McCarthy" Juraj Smatana – to by aj mnohé vysvetľovalo, lebo odkedy som jeho pochybnú metodiku rozmetal na prach, je voči mne osobný a pomstychtivý.

Šokuje však niečo úplne iné. Analytický útvar Ministerstva obrany SR používa medzi svojimi zdrojmi aj anonymnú stránku blbec.online a špinavé obvinenia bez dôkazov preberá ako fakty. Štátny tajomník rezortu diplomacie Martin Klus zasa celkom vážne tvrdí, že na boj proti dezinformáciám chce osloviť anonymných administrátorov obľúbenej stránky Zomri. Ústavný právnik Branislav Fábry v tejto súvislosti správne upozorňuje na to, že táto stránka pod zámienkou satiry šíri jednostrannú politickú propagandu a masívne porušuje ústavné práva iných osôb, najmä právo na zachovanie osobnej cti, dobrej povesti a dobrého mena. Administrátori sa proti obvineniam z nactiutŕhania, šikanovania a porušenia práva na súkromie bránia často tým, že ich cieľom je bojovať proti extrémistom.

Čísla však hovoria jasnou rečou: mladí ľudia síce naozaj čerpajú väčšinu svojich poznatkov zo stránky Zomri, utvárajú si na základe nej svoje názory – no volili by Kotlebovu ĽSNS. To znamená, že na tejto stránke ich neoslovuje zdanlivo antifašistický obsah, ale jazyk, ktorý je vo svojej podstate protofašistický: vulgárne vyjadrovanie, dehonestácia ľudskej dôstojnosti na základe vzhľadu, rečovej vady, veku alebo dokonca choroby, pričom sa nezastavia ani pred špinením čerstvo zosnulých. Zomri prispelo aj k tomu, že niektoré ich vymyslené „vtipy" o známych osobnostiach prerástli do stereotypov v ich vnímaní, ktorým začali nezorientovaní mladí ľudia veriť ako faktom. Popularita stránky je taká vysoká, že niektoré politické subjekty si ju začali v predvolebných zápasoch platiť ako nekalú formu boja proti konkurentom.

•••

Je škandalózne, že práve takýto pochybný zdroj, ktorý nemalou mierou prispel k šíreniu nenávisti a vulgarizácii politického prostredia, chcú oficiálne orgány štátu využívať na údajný boj proti dezinformáciám.

Práve tak nás znepokojuje, ak seriózny štátny orgán, akým by ministerstvo obrany malo byť, pracuje s takými pochybnými zdrojmi ako je blbec.online. Ich metódu práce vystihuje komunikácia so spravodajským portálom hrot.info. Redakcia sa slušne spýtala administrátorov, prečo ju zaradili na zoznam a vysvetlila kritériá svojej činnosti:

„V článkoch uvádzame zdroje tvrdení. Neuvádzame neprimerané zovšeobecnenia. Apelujeme na ľudský prístup a racionálnu vecnú diskusiu bez zbytočných emócií. Ak uvádzame predpoklady či špekulácie, jasne ich označujeme. V prípade, že sa na našom portáli uvedie chybné tvrdenie, uskutočníme nápravu. Na takéto nápravy vyslovene vyzývame. Z týchto dôvodov sme presvedčení, že na Váš zoznam nepatríme, ale sme serióznym portálom, na ktorý sa čitatelia môžu spoľahnúť. S ohľadom na tieto dôvody Vás chceme poprosiť o vysvetlenie, prečo sme boli zaradení na Váš portál a do kategórie „Konšpirátori" a zároveň vyzvať na seriózne prehodnotenie tohto kroku."

Napriek slušnému a vecnému tónu blbec.online administrátorom stránky hrot.info neodpovedal, svoje konanie nezdôvodnil a na svojom facebookovom profile zanechali iba takéto odkazy: *„Blbečkovia z HROT.INFO nám venovali rozsiahlu „analýzu", ktorá ukázala h… Nebudeme slušní voči náckom, konšpirátorom, komunistom a dalšej bande. Ani na internetoch, ani na ulici. Nikdy!… Kde beriete tú drzosť, keď si myslíte, že sa s vami bude niekto z nás rozprávať? Nebodaj slušne?! Robíte si srandu?! Ste naše terče! S terčom sa nerozpráva!"*

Ak si niekto myslí, že takto sa dá bojovať s dezinformáciami, že budeme bezdôvodne dehonestovať akýkoľvek iný názor, ako je ten náš, tak zošalel. Dôveru voči vládnemu zámeru nezvyšuje ani to, že proti dezinformáciám chcú bojovať tí, ktorí v minulosti sami šírili dezinformácie. Napríklad sám predseda parlamentu a šéf druhej najsilnejšej vládnej strany Boris Kollár sa do parlamentu po prvýkrát zviezol na hoaxoch o prvej migračnej vlne.

Izraelský historik Juval Noach Harari, známy aj u nás knihami Sapiens či Homo deus, v tejto súvislosti varoval, že ak dôjde k posilneniu dohľadu nad občanmi, musí dôjsť k posilneniu dohľadu nad vládami, inak takéto metódy povedú k vzniku dystopického totalitného režimu. Podľa nášho názoru nám v tejto fáze hrozí skôr európska forma mccarthizmu.

Hon na čarodejnice v päťdesiatych rokoch v USA sa výrazne odráža na súčasnom hone na konšpirátorov najmä v jednostrannej až paranoidnej propagande proti Rusku. Predstavy, ktoré pripisujú Rusom zakaždým zločinné úmysly, nie sú nijako dokazované. Niektorým slovenským denníkom stačí ako usvedčenie proti Rusom obyčajné tvrdenie amerického senátora. Podobne organizácia Globsec často „vyvracia" údajné hoaxy tvrdením, že USA to popreli. Poslanec Európskeho parlamentu Michal Šimečka sa zasa znemožnil klamstvom, že Rusi v skutočnosti nepriviezli do Talianska pomoc, ale agentov prezlečených do lekárskych plášťov. Čakali by ste, že ho zaradia do zoznamu konšpirátorov? Kdeže, bol predsa z tej správnej strany… Inak hyperkritickým analytikom stačia obyčajné vyjadrenia oficiálnych predstaviteľov z Bruselu a Washingtonu, aby ich prezentovali ako nepopierateľné exaktné dôkazy alebo skôr Písmo svätý.

•••

V Českej republike sa antiruská paranoja dostala na úplne novú úroveň, keď krajinu ovládla predstava, že Putin je posadnutý vraždou pražského komunálneho politika za to, že mu strhol sochu Koneva. Reakcie médií i ústavných činiteľov sú tragikomicky prehnané, neadekvátne a v niektorých prípadoch až šovinistické. Chýba triezvy rozum, empatia a diplomatický takt.

Rusko je celkom prirodzene rozhorčené tým, čo sa deje v Česku – provokatívne premenovanie námestia, na ktorom sídli ambasáda Ruskej federácie, likvidácia sochy osloboditeľa Prahy, prekrúcanie dejín a teraz bezdôvodné obvinenie z prípravy atentátu na českých komunálnych

politikov – to všetko musí urážať nielen vládcov v Kremli, ale aj celý ruský ľud. Toto by si Česi voči žiadnemu inému národu nedovolili a rozdielny meter je úplne očividný.

Pozrime sa však na opačný príklad. V čase, keď som pripravoval túto analýzu, bolo v USA už vyše 60 000 obetí koronavírusu – to je viac ako počet padlých amerických vojakov vo Vietname. Je to strašné číslo. New York Times však priniesol informáciu, že v Spojených štátoch umrelo viac ľudí, než sa uvádza. Informáciu prebral aj spravodajský portál Českej tlačovej kancelárie pod názvom „S covidem-19 v USA zemřelo mnohem víc lidí, než se uvádí“. O pár hodín však tento titulok zmenili na neutrálnejší „Počet nakažených překročil v USA hranici jednoho milionu“, pričom zmienku o zisteniach NYT odtiaľ vyškrtli. Žeby Američania falšovali údaje, ako sme z toho donedávna obviňovali Číňanov?

Charakteristickým rysom mccarthizmu bolo, že jeden ambiciózny senátor vypracoval politickú stratégiu, ktorá urobila z banálnej veci celonárodnú záležitosť. Stačila na to jediná McCarthyho reč, v ktorej bolo všetko: zmysel pre drámu a nadsázku, nehanebná lož, pomiešanie minulosti a prítomnosti, trúfalé obvinenia i neexistencia dôkazov a upresnení.

Obvinil ľudí zo sympatií ku komunizmu, hoci nevedel, či komunistami sú, neobjasnil, prečo sa v jeho zozname nachádzajú práve títo ľudia, prečo práve tento počet, ani akým spôsobom sa k tomuto číslu dostal. A keď sa ukáže, že to nebola pravda? Na tom vôbec nezáležalo, pravda už nemala žiaden význam, jej overovanie by trvalo príliš dlho a ak si aj niekto dal tú námahu, McCarthy tvrdil, že ho zle pochopili, že jeho slová prekrútili. Ide predsa o národnú bezpečnosť, červení prenikajú všade, nahlodávajú a podkopávajú náš systém, republika je v nebezpečenstve a on ju chce brániť. Keď prezident Eisenhower zastavil toto šialenstvo, povedal tieto slová: „Právo spochybniť súdnosť nejakého človeka nezahrnuje právo spochybniť jeho česť.“[1] Majme to na pamäti a nedopusťme, aby sme pod rúškom boja proti dezinformáciám postupne strácali slobodu.

[1] TOINETOVÁ, Marie-France: *Hon na čarodějnice 1947 – 1957. Mccarthizmus*. Themis: Praha, 1999, s. 33.